

AKTUAR MOLIYA VA BUXGALTERIYA HISOBI ILMIY JURNALI

Vol. 6 Issue 10 | pp. 91-99 | ISSN: 2181-1865

Available online <https://finance.tsue.uz/index.php/afa>

RIVOJLANAYOTGAN MAMLAKATLARDA INVESTITSİYALARNI JALB ETISHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Muxamadjanov Shaxriyor Solijon o'g'li

Ta'limni rivojlantirish respublika
ilmiy-metodik markazi boshqarma boshlig'i,
i.f.f.d. (PhD), dotsent

Annotatsiya. Mazkur maqolada rivojlanayotgan mamlakatlar hududlariga investitsiyalarni jalb qilishning o'ziga xos xususiyatlari va ularning hududiy iqtisodiy-ijtimoiy rivojlanishga ta'siri tadqiq etilgan. Indoneziya, Malayziya, Turkiya, Ozarbayjon va Hindiston tajribasi asosida investitsiya siyosatining resurslarga asoslangan, eksportga yo'naltirilgan, infratuzilmaviy hamda innovatsion rivojlanish modellari qiyosiy tahlil qilingan. Shuningdek, Hindiston misolida 2018–2025-yillardagi to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar dinamikasi tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: investitsiya, hududiy rivojlanish, to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar, rivojlanayotgan mamlakatlar, investitsiya siyosati, maxsus iqtisodiy zona, sanoat klasterlari, infratuzilma.

Аннотация. В данной статье исследуются особенности привлечения инвестиций в регионы развивающихся стран и их влияние на региональное социально-экономическое развитие. На основе опыта Индонезии, Малайзии, Турции, Азербайджана и Индии проведен сравнительный анализ ресурсо-ориентированной, экспортноориентированной, инфраструктурной и инновационной моделей развития инвестиционной политики. Также на примере Индии проанализирована динамика прямых иностранных инвестиций в 2018–2025 годах.

Ключевые слова: инвестиции, территориальное развитие, прямые иностранные инвестиции, развивающиеся страны, инвестиционная политика, специальная экономическая зона, промышленные кластеры, инфраструктура.

Abstract. This article examines the characteristics of attracting investment to developing countries and its impact on regional socio-economic development. Based on the experience of Indonesia, Malaysia, Turkey, Azerbaijan, and India, a comparative analysis of resource-oriented, export-oriented, infrastructural, and innovative models for developing investment policy was conducted. Additionally, the dynamics of foreign direct investment in 2018–2025 were analyzed using India as an example.

Keywords: investments, territorial development, foreign direct investment, developing countries, investment policy, special economic zone, industrial clusters, infrastructure.

Kirish

Rivojlanayotgan mamlakatlar hududlariga investitsiyalarni jalb qilish jarayoni o'ziga xos iqtisodiy, institutsional va hududiy xususiyatlarga ega bo'lib, rivojlangan davlatlar tajribasidan ayrim jihatlari bilan farq qiladi. Bunday mamlakatlarda investitsiya

siyosati, avvalo, iqtisodiy o'sishni tezlashtirish, sanoatlashtirishni chuqurlashtirish, infratuzilmani rivojlantirish hamda hududlar o'rtasidagi nomutanosibliklarni kamaytirishga qaratiladi.

Mazkur mamlakatlarda hududlarga investitsiyalarni jalb qilishning muhim xususiyatlaridan biri davlatning faol ishtiroki hisoblanadi. Rivojlanayotgan mamlakatlarda investitsion jozibadorlik davlatning institutsional qo'llab-quvvatlashi, tabiiy va mehnat resurslari, ichki bozor sig'imi, infratuzilma holati hamda huquqiy muhit sifati bilan belgilanadi. Shu sababli investitsiya siyosatida ma'muriy tartib-taomillarni soddalashtirish, infratuzilmani rivojlantirish va hududiy iqtisodiy nomutanosibliklarni kamaytirishga alohida e'tibor qaratiladi. Shu nuqtayi nazardan Indoneziya, Malayziya, Turkiya, Ozarbayjon va Hindiston tajribasini qiyosiy o'rganish rivojlanayotgan iqtisodiyotlarda investitsiyalarni hududiy iqtisodiy-ijtimoiy rivojlanishga yo'naltirishning turli modellarini aniqlash imkonini beradi.

Adabiyotlar sharhi

Hududlarning investitsion jozibadorligini tadqiq etishda investitsiya muhiti tushunchasining iqtisodiy mazmunini aniqlash muhim ahamiyatga ega. M.Moore va H.Schmitz biznes muhiti hamda investitsiya muhitini o'zaro farqlab, biznes muhitining yaxshilanishini tadbirkorlik faoliyati xarajatlarining kamayishi bilan, investitsiya muhitining yaxshilanishini esa kapital qo'yish bilan bog'liq risklarning pasayishi bilan izohlaydi [1]. J.Downs va G.Elliott esa investitsiya muhitini investitsiyalar samaradorligiga ta'sir ko'rsatuvchi iqtisodiy, moliyaviy va boshqa shart-sharoitlar majmui sifatida talqin qiladi [2]. Mazkur yondashuvlar investitsiyalarni jalb qilishda iqtisodiy omillar bilan bir qatorda institutsional barqarorlik, huquqiy kafolatlar va investorlar uchun yaratilgan biznes sharoitlarining ham muhimligini ko'rsatadi.

Hududiy investitsiya siyosatini tadqiq etishda hududlarning rivojlanish darajasidagi farqlar ham alohida ahamiyat kasb etadi. P.Jaroszning fikricha, mamlakat hududlarida investitsiya muhitining turlicha shakllanishi, avvalo, ularning iqtisodiy rivojlanish darajasidagi nomutanosiblik bilan bog'liq. Muallif nisbatan sust rivojlangan hududlarda investitsion faollikni kuchaytirishda davlat va uning institutlari dastlabki investor sifatida faol ishtirok etishi zarurligini ta'kidlaydi [3]. Ushbu yondashuv rivojlanayotgan mamlakatlarda infratuzilmaviy loyihalarni davlat tomonidan moliyalashtirish, maxsus rivojlanish dasturlarini amalga oshirish va investitsiyalarni iqtisodiy jihatdan sust hududlarga yo'naltirish amaliyotini nazariy jihatdan asoslaydi.

Maxsus iqtisodiy zonalarining investitsiya oqimlariga ta'siri bo'yicha P.Cizkowicz, M.Pekała, P.Pekała va A.Rzońca tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda bunday zonalarida taqdim etiladigan iqtisodiy imtiyozlar va huquqiy kafolatlarning investitsiya faolligi hamda bandlikka ijobiy ta'siri qayd etilgan [4]. Mazkur ilmiy yondashuv Malayziya, Hindiston va Turkiya tajribasida maxsus iqtisodiy zonalar, sanoat parklar va industrial koridorlardan hududiy investitsiyalarni rag'batlantirish vositasi sifatida foydalanilishini izohlash imkonini beradi.

Mahalliy iqtisodchi olimlar tomonidan investitsion muhitni yaxshilash, hududlarning investitsion jozibadorligini oshirish, erkin iqtisodiy hududlarga xorijiy investitsiyalarni jalb qilish hamda investitsion faollikni iqtisodiy rag'batlantirish masalalari bo'yicha qator ilmiy tadqiqotlar amalga oshirilgan. Jumladan, J.Karimqulov

erkin iqtisodiy hududlarga xorijiy investitsiyalarni jalb qilishni rivojlantirish yo'nalishlarini tadqiq etgan [5]. Sh.Mustafakulov O'zbekistonda investitsion muhit jozibadorligini oshirishning ilmiy-uslubiy asoslarini takomillashtirish masalalarini o'rgangan. Muallif tadqiqotida mamlakat investitsion muhitini shakllantiruvchi iqtisodiy va institutsional omillar hamda investitsion jozibadorlikni oshirishga qaratilgan ilmiy-uslubiy yondashuvlarga asosiy e'tibor qaratilgan [6]. A.Sabirov hududlarning nisbiy afzalliklari va investitsion jozibadorligi o'rtasidagi bog'liqlikni tadqiq etgan [7]. R.Kuziyev erkin iqtisodiy hududlar faoliyatini soliqlar vositasida rag'batlantirish masalalarini tadqiq etgan [8].

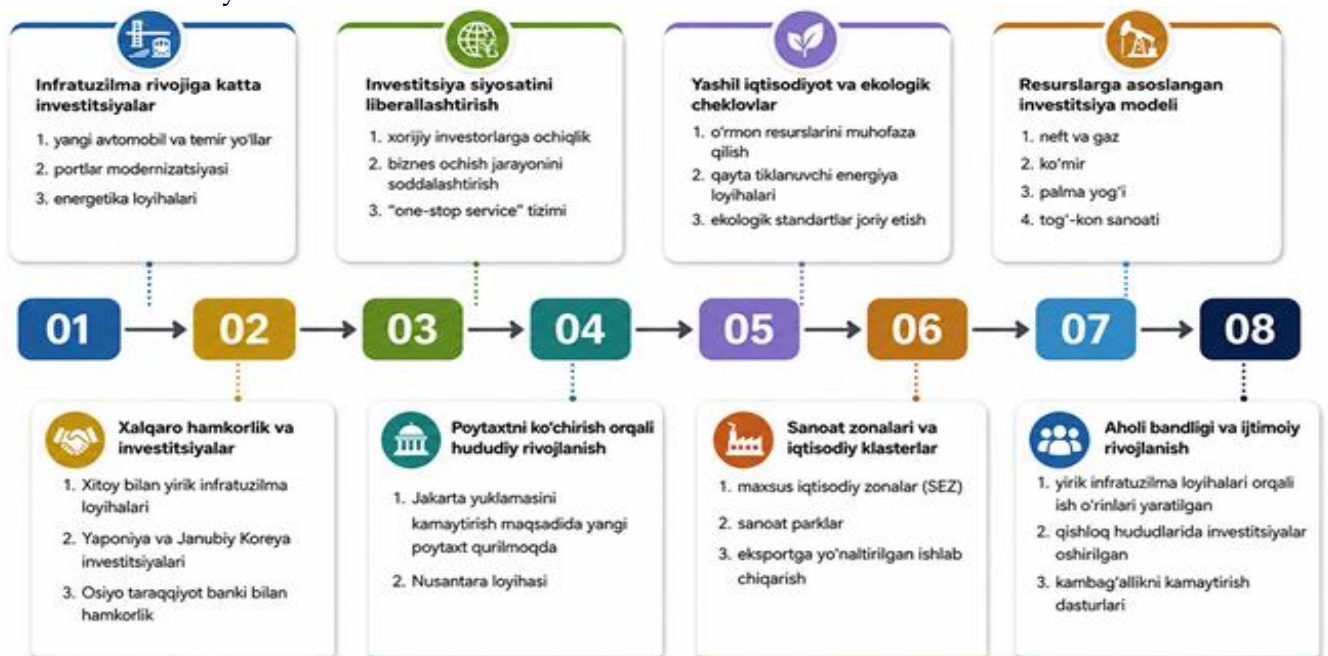
Mazkur yondashuvlar investitsiyalarni jalb qilishda iqtisodiy omillar bilan bir qatorda institutsional barqarorlik, huquqiy kafolatlar va investorlar uchun yaratilgan biznes sharoitlarining ham muhimligini ko'rsatadi.

Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqotda qiyosiy tahlil, tizimli yondashuv, ilmiy umumlashtirish, induksiya va deduksiya usullaridan foydalanildi. Jumladan xorijiy davlatlarga 2018–2025-yillarda jalb qilingan to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar hajmining o'zgarishini baholashda dinamik tahlil usulidan foydalanildi. Qiyosiy tahlilda investitsiya siyosatining institutsional mexanizmlari, maxsus iqtisodiy zonalar, infratuzilma, hududiy ixtisoslashuv, xorijiy kapital oqimi va iqtisodiy diversifikatsiya asosiy mezonlar sifatida belgilandi.

Tahlil va natijalar muhokamasi

Indoneziya tajribasi hududlarning iqtisodiy-ijtimoiy rivojlanishida investitsiyalarni jalb qilishning resurslarga asoslangan va bosqichma-bosqich modernizatsiyalashgan modelini ifodalaydi.

1-rasm. Hududlarning iqtisodiy-ijtimoiy rivojlanishida investitsiyalarni jalb qilishda Indoneziya tajribasi

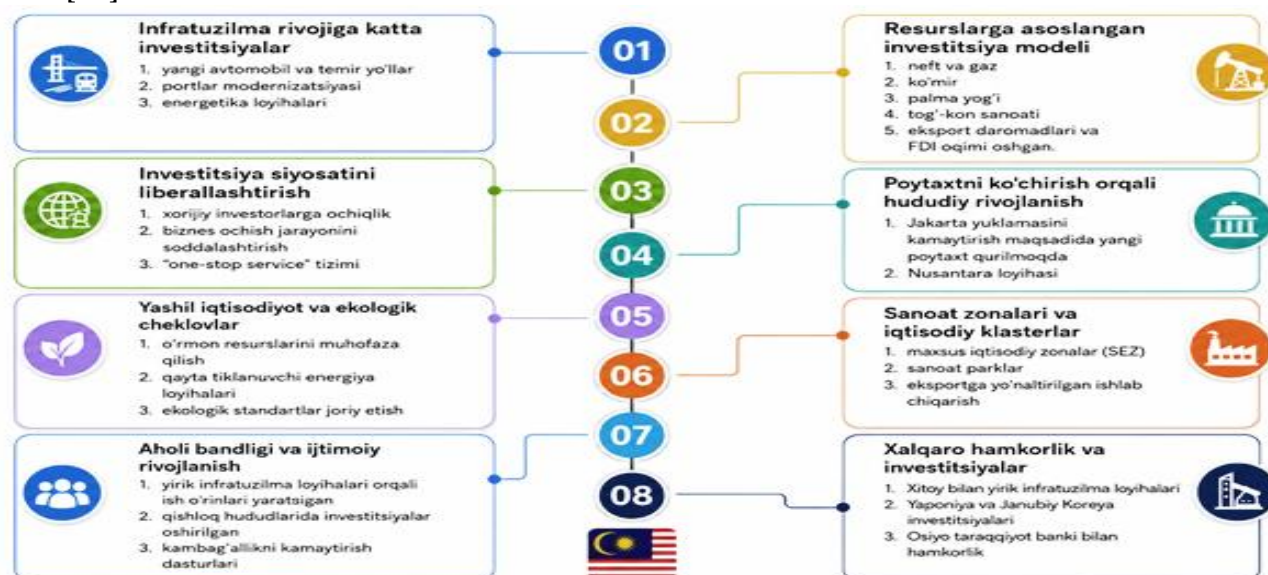
Manba: Muallif tomonidan ishlab chiqilgan.

Neft, gaz, ko'mir va palma yog'i kabi tabiiy resurslarga tayangan investitsiyalar eksport daromadlarini oshirib, iqtisodiy o'sishga turtki bergan. Shu bilan birga, yirik infratuzilma loyihalariga yo'naltirilgan investitsiyalar logistika tizimini yaxshilab, hududlararo bog'liqlikni kuchaytirgan.

Indoneziya tajribasi resurslarga tayangan investitsiya modelining infratuzilmaviy va sanoat diversifikatsiyasiga bosqichma-bosqich transformatsiyalanayotganini ko'rsatadi [9].

Malayziya tajribasi eksportga yo'naltirilgan sanoatlashtirish strategiyasi, yuqori qo'shilgan qiymatli ishlab chiqarish tarmoqlari va xorijiy investitsiyalarni faol jalb qilish bilan tavsiflanadi. Elektronika, elektr jihozlari, yarimo'tkazgichlar va neft-kimyo sanoati hududiy iqtisodiyotning muhim drayverlariga aylangan. Maxsus iqtisodiy zonalar va sanoat parklar tizimi investitsiyalarni hududiy joylashtirishda muhim rol o'ynagan.

Malayziya tajribasida eksportga yo'naltirilgan sanoatlashtirish, inson kapitali va texnologiya transferining uyg'unligi investitsion modelning asosiy xususiyatini tashkil etadi [10].

2-rasm. Hududlarning iqtisodiy-ijtimoiy rivojlanishida investitsiyalarni jalb qilishda Malayziya tajribasi

Manba: Muallif tomonidan ishlab chiqilgan.

Turkiya so'nggi o'n yilliklarda ochiq iqtisodiyot modelini keng joriy etib, investitsiya muhitini liberallashtirish orqali xorijiy kapital oqimini oshirdi. Yirik infratuzilma loyihalarini, transport-logistika tarmoqlari, tashkillashtirilgan sanoat zonalari (Organized Industrial Zones - OIZ) va texnoparklarning rivojlanishi sanoat ishlab chiqarishini hududlar bo'yicha kengaytirish va hududlararo integratsiyani mustahkamlashga xizmat qildi [11].

Xorijiy investorlar uchun soliq imtiyozlari, davlat kafolatlari va biznes jarayonlarining soddalashtirilishi investitsiya muhitining jozibadorligini oshirgan. Hududiy rivojlanish dasturlari, sanoat, xizmatlar va turizm sektorining diversifikatsiyasi esa iqtisodiy barqarorlikni mustahkamlashga xizmat qilgan.

Ozarbayjon tajribasi resurslarga tayangan, biroq bosqichma-bosqich diversifikatsiya qilinayotgan investitsiya modelini ifodalaydi. Neft va gaz sektori uzoq yillar davomida

yirik hajmdagi xorijiy investitsiyalarni jalb qilishning asosiy manbai bo'lib kelgan. Mahsulot taqsimoti to'g'risidagi bitim (Production Sharing Agreement - PSA) modeli xalqaro kompaniyalar bilan uzoq muddatli hamkorlikni ta'minlashda muhim mexanizm vazifasini bajargan.

3-rasm. Hududlarning iqtisodiy-ijtimoiy rivojlanishida investitsiyalarni jalb qilishda Turkiya tajribasi

Manba: Muallif tomonidan ishlab chiqilgan.

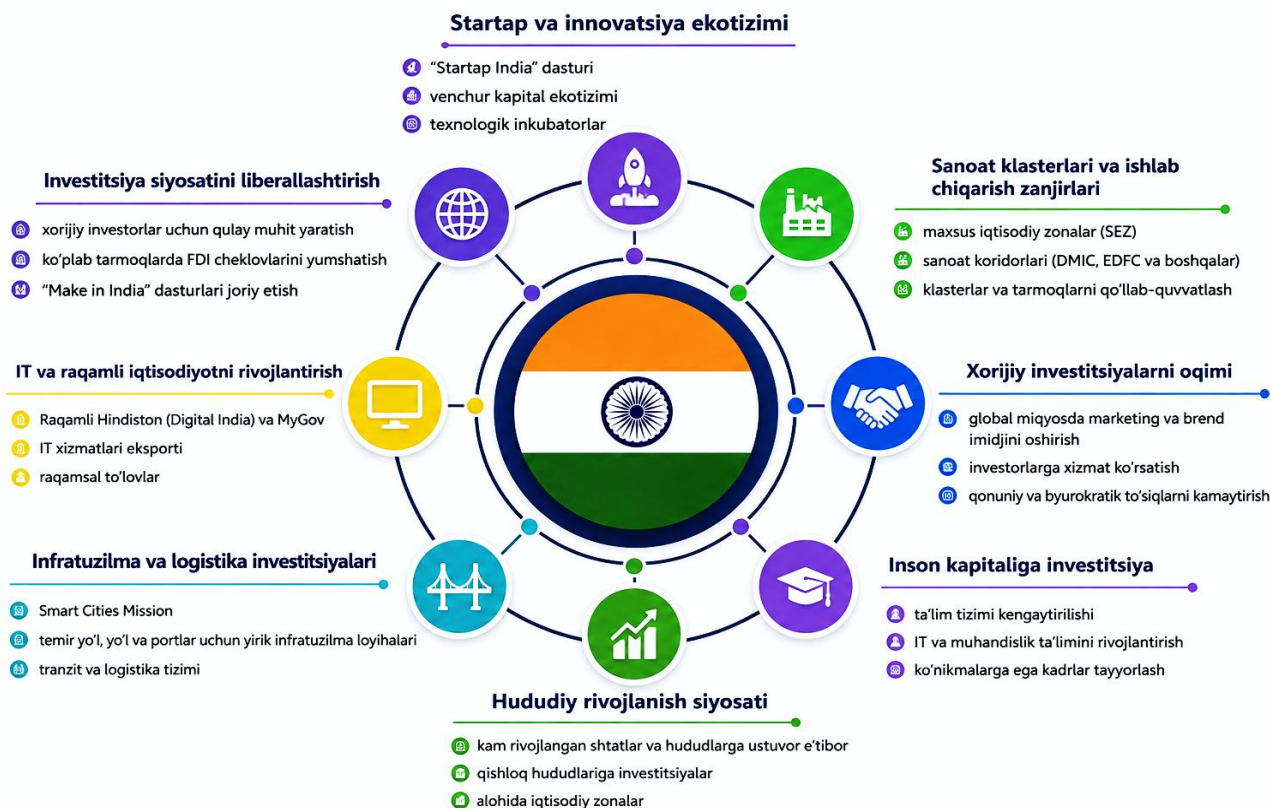
Ozərbayjon tajribasida transport infratuzilmasini rivojlantirish va investitsiyalarni neft-gazdan tashqari tarmoqlarga yo'naltirish resursga bog'liqlikni kamaytirishning asosiy mexanizmi sifatida namoyon bo'lmoqda [12].

4-rasm. Hududlarning iqtisodiy-ijtimoiy rivojlanishida investitsiyalarni jalb qilishda Ozarbayjon tajribasi

Manba: Muallif tomonidan ishlab chiqilgan.

Hindiston tajribasi investitsiyalarni jalb qilishning ko'p komponentli modeli bilan tavsiflanadi. Iqtisodiyotni liberallashtirish siyosati xorijiy investitsiyalar uchun ochiq va raqobatbardosh bozorni shakllantirdi. "Make in India" tashabbusi ishlab chiqarish sektorini rivojlantirishga, sanoatni global qiymat zanjirlariga integratsiya qilishga va investitsion faollikni oshirishga qaratilgan [13].

5-rasm. Hududlarning iqtisodiy-ijtimoiy rivojlanishida investitsiyalarni jalb qilishda Hindiston tajribasi

Manba: Muallif tomonidan ishlab chiqilgan.

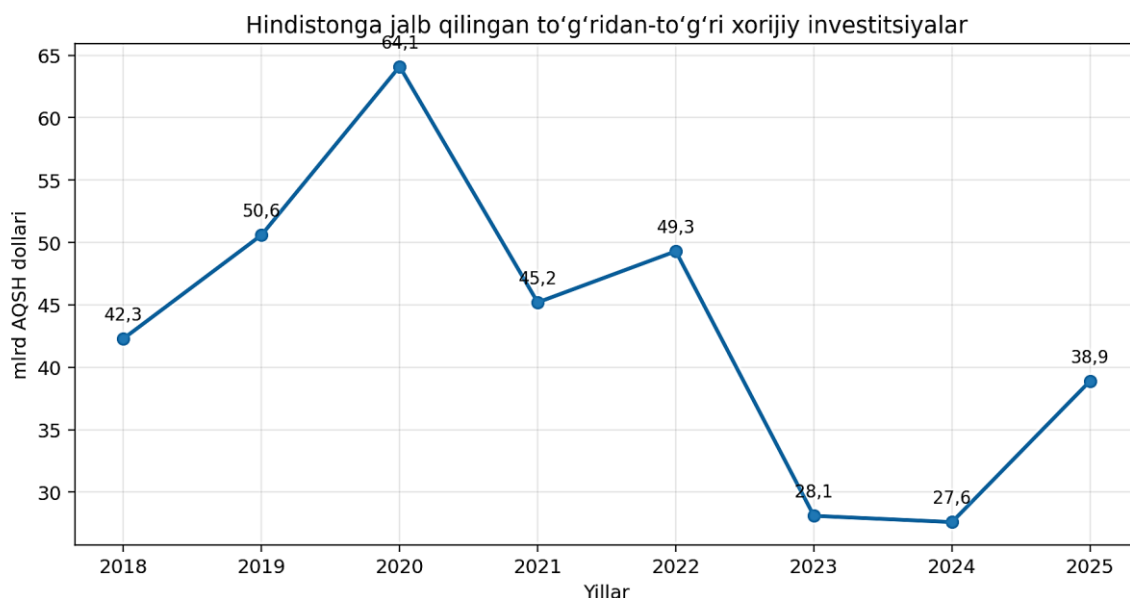
Sanoat klasterlari, maxsus iqtisodiy zonalar va industrial koridorlar hududiy ixtisoslashuvni kuchaytirgan. IT va raqamli iqtisodiyotning rivojlanishi, Bangalore atrofida shakllangan texnologik ekotizim, "Smart Cities Mission" dasturi, inson kapitaliga investitsiyalar va startap ekotizimini rivojlantirish Hindistonning investitsion salohiyatini oshiruvchi asosiy omillardir.

1-jadval. Hindistonga jalb qilingan to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar dinamikasi

Yil	TTXI hajmi, mlrd AQSH dollari	O'zgarish xususiyati
2018	42,3	Bazaviy yil
2019	50,6	O'sish
2020	64,1	Davr maksimumi
2021	45,2	Pasayish
2022	49,3	Qisman tiklanish

2023	28,1	Keskin pasayish
2024	27,6	Pasayish davom etgan
2025	38,9	Tiklanish

Manba: UNCTAD, World Investment Report 2026 ma'lumotlari asosida [14] muallif ishlanmasi.

6-rasm. Hindistonga jalb qilingan to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar oqimi, 2018–2025-yillar

Manba: UNCTAD, World Investment Report 2026 ma'lumotlari asosida [14] muallif ishlanmasi.

2018–2025-yillarda Hindistonga jalb qilingan TTXI dinamikasi o'zgaruvchan bo'lib, 2020 yilda 64,1 mlrd AQSH dollari bilan davrning eng yuqori ko'rsatkichi qayd etilgan. 2023–2024-yillarda pasayish kuzatilgan bo'lsa, 2025 yilda investitsiyalar hajmi 38,9 mlrd AQSH dollariga yetib, tiklanish tendensiyasi kuzatilgan. UNCTAD ma'lumotlariga ko'ra, 2025 yilda Hindiston FDI kirimlari 44 foizga oshib, qariyb 39 mlrd AQSH dollarini tashkil etgan.

2-jadval. Rivojlanayotgan mamlakatlarda investitsiyalarni jalb qilish modellari qiyosiy tavsifi

Mamlakat	Asosiy model	Ustuvor vositalar	Hududiy yo'nalish	Asosiy natija
Indoneziya	Resurslardan diversifikatsiyaga o'tish	Infratuzilma, SEZ, one-stop service	Yangi rivojlanish markazlari	Hududiy bog'liqlik va diversifikatsiya
Malayziya	Eksportga yo'naltirilgan sanoatlashtirish	FIZ, high-tech parklar, logistika	Sanoat klasterlari	Yuqori qo'shilgan qiymatli ishlab

				chiqarish
Turkiya	Ochiq iqtisodiyot va infratuzilmaviy model	OIZ, texnoparklar, transport loyihalari	Hududlararo integratsiya	Sanoat va xizmatlar diversifikatsiyasi
Ozarbayjon	Resursga asoslangan, diversifikatsiyalashayotgan model	PSA, transport koridorlari, davlat fondlari	Poytaxt va chekka hududlarni bog'lash	Tranzit salohiyati va neft sektorini rivojlantirish
Hindiston	Ko'p komponentli innovatsion model	SEZ, koridorlar, raqamli iqtisodiyot, startaplar	Hududiy ixtisoslashuv	Global ishlab chiqarish va texnologik integratsiya

Manba: Muallif tomonidan ishlab chiqilgan.

Qiyosiy tahlil bir necha umumiy xulosalarni shakllantirish imkonini beradi. Birinchidan, iqtisodiy ochiqlik va investitsiya siyosatini liberallashtirish xorijiy kapitalni jalb qilishning muhim shartidir. Ikkinchidan, infratuzilma investitsion jozibadorlikni belgilovchi asosiy omillardan biridir. Uchinchidan, maxsus iqtisodiy zonalar va sanoat klasterlari hududiy diversifikatsiyani jadallashtiradi. To'rtinchidan, resurslarga asoslangan iqtisodiyotdan innovatsion va ko'p tarmoqli iqtisodiyotga o'tish strategik yo'nalish sifatida namoyon bo'lmoqda. Beshinchidan, inson kapitali va texnologik rivojlanish zamonaviy investitsiya siyosatining asosiy drayveriga aylanmoqda.

Xulosa

Tadqiqot natijalari rivojlanayotgan mamlakatlar hududlariga investitsiyalarni jalb qilish jarayoni mamlakatlarning iqtisodiy salohiyati, tabiiy resurslari, geografik joylashuvi, ichki bozor hajmi, institutsional tizimi va rivojlanish strategiyasiga bevosita bog'liqligini ko'rsatdi.

Indoneziya tajribasi resurslarga asoslangan iqtisodiyotdan infratuzilma va sanoatni rivojlantirish orqali diversifikatsiyalashgan modelga o'tishni, Malayziya eksportga yo'naltirilgan sanoatlashtirish va yuqori texnologiyali ishlab chiqarishni, Turkiya ochiq iqtisodiyot va yirik infratuzilma loyihalarining uyg'unligini, Ozarbayjon resursga tayangan modelni diversifikatsiya bilan birlashtirishni, Hindiston esa iqtisodiy liberallashtirish, sanoat klasterlari, raqamli iqtisodiyot, inson kapitali va innovatsion ekotizimga tayangan ko'p qirrali investitsiya modelini namoyon etadi.

Tahlil asosida rivojlanayotgan mamlakatlarning investitsiya siyosatini resurs-diversifikatsion, eksport-sanoat, infratuzilmaviy va innovatsion-ko'p komponentli modellarga ajratish mumkin. Ushbu modellar o'rtasidagi farq investitsiyalarni jalb qilish vositalaridan ko'ra, ularni hududiy iqtisodiy o'sishga transformatsiya qilish mexanizmlarida yaqqol namoyon bo'ladi.

Umuman olganda, rivojlanayotgan mamlakatlar tajribasi investitsiyalarni faqat kapital oqimini ko'paytirish vositasi sifatida emas, balki iqtisodiy o'sishni jadallashtirish, hududiy nomutanosibliklarni kamaytirish, ishlab chiqarishni modernizatsiya qilish, yangi

ish o'rinlarini yaratish va aholi farovonligini oshirishning muhim vositasi sifatida ko'rish zarurligini ko'rsatadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Moore M., Schmitz H. Idealism, Realism and the Investment Climate in Developing Countries. – Sussex: Institute of Development Studies, 2016. P. 22.
2. Downs J., Goodman J. E. Dictionary of Finance and Investment Terms. – 3rd ed. Moscow: Infra-M, 2017. P. 255.
3. Jarosz P. Upravlienie razvitiem territorialno-khozyaystvennykh zon v Polshe: teoriya, metodologiya, praktika: monografiya. Poland, 2018. P. 200.
4. Cizkowicz P., Pekała M., Pekała P., Rzońca A. The Effects of Special Economic Zones on Employment and Investment: A Spatial Panel Modelling Perspective // Journal of Economic Geography. 2017. Vol. 17, No.3. P. 571–605.
5. Karimqulov J. Erkin iqtisodiy hududlarga xorijiy investitsiyalarni jalb qilishni rivojlantirish yo'nalishlari: iqtisodiyot fanlari doktori dissertatsiyasi avtoreferati. Toshkent, 2019.
6. Mustafakulov Sh.I. O'zbekistonda investitsion muhit jozibadorligini oshirishning ilmiy-uslubiy asoslarini takomillashtirish: iqtisodiyot fanlari doktori dissertatsiyasi avtoreferati. Toshkent, 2017.
7. Sabirov A. Hududlarning nisbiy afzalliklari va investitsion jozibadorligi omillari // Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar ilmiy elektron jurnali. 2018. №6. 6 b.
8. Kuziyev R.R. Erkin iqtisodiy hududlar faoliyatini soliqlar vositasida rag'batlantirish: iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati. Toshkent, 2021.
9. OECD. OECD Investment Policy Reviews: Indonesia 2020. Paris: OECD Publishing, 2020. DOI: 10.1787/b56512da-en.
10. OECD. OECD Investment Policy Reviews: Malaysia 2013. – Paris: OECD Publishing, 2013. DOI: 10.1787/9789264194588-en.
11. World Bank. Country Economic Memorandum: Leveraging Global Value Chains for Growth in Turkey. Washington, D.C.: World Bank, 2022.
12. European Bank for Reconstruction and Development (EBRD). Azerbaijan Country Strategy 2025–2030. London: EBRD, 2025.
13. Department for Promotion of Industry and Internal Trade (DPIIT), Government of India. Annual Report 2022–23: Startup India. New Delhi, 2023.
14. UNCTAD. World Investment Report 2026: International Investment in a Turbulent Era. Geneva: United Nations, 2026. <https://unctad.org/publication/world-investment-report-2026>.

Copyright: © 2026 by the authors. This work is licensed under a Creative Commons Attribution-4.0 International License (CC - BY 4.0)

